

**Az erdélyi kérdés, a kisebbségek,
és az európai integráció**

Nemzetiségi mozgalmak Erdélyben 1867–1914 között

Ausztria-Magyarország története a nemzetiségi kérdés kutatása számára igazi laboratórium. Az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés nyomán létrejött kettős monarchia sajátos képződmény volt Európában. Felépítésében eltért mind a nyugat-európai nemzetállamoktól, mind pedig Oroszországtól. A monarchia területén élő nemzetek közül egyik sem alkotott döntő többséget. A két uralkodó nemzet kisebbségben volt: az osztráknémetek az összlakosság 1/4-ét, a magyarok 1/6-át alkották. A dunai monarchia területén 11 nemzet élt, amelyek közül ötnek, a magyaroknak (a moldvai csángók kivételével), a cseheknek, a szlovákoknak, a horvátoknak és a szlovéneknek nem voltak azonos etnikumú rokonai a szomszédos államok területén. Egyesek e nemzetek közül, miként az osztráknémetek, a magyarok, a csehek és a lengyelek a saját államiság gazdag történelmi hagyományával rendelkeztek. Ugyanakkor viszont a szlovákoknak, a kárpátukránoknak (ruténeknek) és az erdélyi románoknak sohasem volt saját államuk.

E rövid tanulmányban az erdélyi nemzetiségi kérdés fejlődését kívánjuk áttekinteni. A magyar királyság e tartománya történelmi fejlődésének többszörösen is sajátos vonásai vannak. A középkorban a Magyar Királyság része volt, azonban mindig különleges jogállással, bizonyos fokú autonómiával rendelkezett. Erdély élére a király a magyar arisztokrácia soraiból egy vajdát nevezett ki, aki a Magyar Királyság egyik legjelentősebb méltóságviselője volt. Miután a törökök 1541-ben Magyarország fővárosát, Budát elfoglalták a királyság nagy részét pedig török pasasággá alakították át, és a magyar korona a Habsburgokra szállt, Erdély Kelet-Magyarország egyes részeivel együtt önálló fejedelemséggé vált. Ebben az államban három etnikai közösség, magyarok, szászok és románok éltek. Erdély a 16. és 17. században rendi állam volt, ahol az állam vezetésében a három kiváltságolt rend azaz „nemzet” vehetett részt: a többnyire magyar

eredetű nemesség, az etnikailag magyar székelyek és az etnikailag német szászok. A románoknak, akik többnyire jobbágyok voltak és csak egyes területeken volt kisenemesi rétegük, nem sikerült kiváltságolt „nemzetté” válniuk. Az erdélyi szászoknak különleges jogállásuk volt, amely az 1224. évi kiváltságlevélen, az Andreanumon alapult. Mátyás király 1486-ban kiterjesztette az Andreanum kiváltságait a szászok által lakott Királyföldre (Fundus Regius, Königsboden) és ezáltal létrehozta a Szász Univerzitást (Universitas Saxonum, Sächsische Nationsuniversität). Ennek keretében a szászok teljes területi, jogi és egyházi autonómiát és a katonai szolgálat, valamint az adófizetés területén különleges elbánást élveztek. A székelyeknek, akiknek társadalmi fejlődése sajátos vonásokat mutat, hasonlóképpen kiváltságaik voltak. Ugyancsak területi autonómiájuk, saját igazgatásuk, törvénykezésük, sajátos katonai és adófizetési kötelezettségeik voltak.

Erdély nemcsak etnikai, hanem vallási szempontból is különleges eset volt Európában. Törvényesen is biztosítva volt négy vallás, a katolikus, a református, az evangélikus és az unitárius szabad gyakorlata. A románok ortodox vallását nem fogadták el „bevett vallásként”, de sohasem üldözték. Sőt az erdélyi fejedelmek hozzájárultak a román anyanyelv elterjesztéséhez az egyházi életben használatos ószláv helyett. A három rendi nemzet kiváltságai és a négy „bevett vallás” gyakorlatának szabadsága alkották az Erdélyi Fejedelemség jogi alapjait, amelyre az etnikai és vallási tolerancia volt jellemző. A 17. sz. végén Erdély a Habsburgok uralma alá került, akik a Nagyfejedelemség rangjára emelt tartomány különleges jogállását és hagyományos államjogi berendezkedését fenntartották.

Erdélynek különleges szerepe volt a három etnikai közösség kultúrájának fejlődésében is. Magyarország török uralom alá kerülése után Erdély a magyar kultúra mentővárává és gócpontjává vált. Szász közössége a reformáció után Erdély egyik legjelentősebb kulturális tényezőjévé fejlődött. A 18. században itt alakultak ki a román nemzeti tudat első megjelenési formái.

Ezekkel a hagyományokkal lépett Erdély a 19. század modern időszakába. A magyar politikusok számára az Ausztriával és a Habsburg dinasztiával való kiegyezés egyik legfontosabb előfeltétele Ma-

gyarország és Erdély egyesítése volt, amelyről már az 1848-as forradalom idején törvényt hoztak. Az abszolutizmus nem vette tudomásul az ekképp törvényerőre emelkedett uniót és Erdélyt különálló tartományként igazgatta. 1865-ben az erdélyi országgyűlés újra az unió mellett döntött, amelyet Ferenc József elfogadott és amely 1868-ban törvényerőre emelkedett.(XKV tc.)¹ Ezzel Erdély különállása megszűnt és a tartomány betagozódt a magyar nemzetállamba. Eképp az Erdélyben élő három népcsoport történetét Ausztria-Magyarország általános fejlődésének kereteiben és a magyar kormányok nemzetiségpolitikájának összefüggéseiben kell vizsgálni.

1880-ban Erdély lakosságának 30,26 %-a magyar, 10,16 %-a szász és 56,85 %-a román volt.² A románok és a szászok Erdély autonómiájának megszüntetését és Magyarországgal való egyesítését visszautasították és tiltakoztak ellene. A románok attól tartottak, hogy az 1863. évi nagyszebeni országgyűlésen megszerzett jogukat elveszíthetik, a szászok pedig kiváltságaikért aggódtak.

A románok és a szászok nemzetiségi mozgalmainak a dualizmus éveiben sajátos vonásai voltak és nem minden alkalommal alkalmazták ugyanazt a politikai stratégiát. Ezeket a különbségeket különböző történelmi, gazdasági, geopolitikai, kulturális helyzetük és eltérő érdekeik határozták meg. Habár a románok a tartomány lakosságának a többségét alkották, kispolgárságukból, az értelmiségiek vékony rétegéből, és a román egyházak püspökeiből szerveződött vezetőrétegük nem volt elég erős ahhoz, hogy a nemzeti mozgalom számára a nép tömegeit megnyerje. Ugyanakkor azonban a román nemzetállam eszméjének kialakulásával számíthatott a szomszédos Románia támogatására. A szászok, habár egy 200000 lelkes kis népcsoportot alkottak, erős évszázadok óta fennálló autonómiájukra, a politikai tevékenység régi hagyományaira és tapasztalataira, erős gazdasági hátterükre, magasan fejlett kultúrájukra, mélyen gyökerező népi tudatukra támaszkodhattak, de semmiképpen sem számolhattak a Német Birodalom politikai erőinek támogatásával.

1866-ban a magyar országgyűlés bizottságot hozott létre, azzal a céllal, hogy az kidolgozza a nemzetiségi törvény tervezetét. A bizottságban a nemzetiségek képviselői is részt vettek. 1867 februárjában

26 román és szerb képviselő betérjesztette a bizottságnak törvényjavaslatát és a következőket követelte:

- az állam területi integritásának fenntartásával ismerjék el a magyarokat, a románokat, a szerbeket, a szlovákokat, a ruténokat és a németeket politikailag egyenjogú országos nemzetekként,
- a hat nemzetnek a nyelvi kritériumok alapján kialakított vármegyékben legyen politikai és nyelvi öngazgatásuk,
- valamennyi hatóság és bíróság használja e nemzetek nyelvét.

Ezen kívül teljes kulturális autonómiát, anyanyelvű iskolarendszert, saját intézmények megalapításának és nemzeti kongresszusok megtartásának jogát igényelték.³

1867 júniusában a nemzetiségi bizottság benyújtotta törvényjavaslatát. Szerzője a magyar liberalizmus legjelentősebb képviselője, Eötvös József volt. A javaslat kinyilvánította minden egyén jogát a szabad nyelvhasználatra minden fórum előtt; a megyék és a községek igazgatási nyelvét a közgyűlések többsége határozza meg, ugyanakkor biztosítani kell a 20 %-ot alkotó kisebbségek nyelvhasználatát is, az országgyűlés és a központi hatóságok nyelve a magyar államnyelv. Az utolsó paragrafus a nemzetiségek egyenjogúságát alkotmányos törvénynek tekintette.⁴

A nemzetiségi törvényt végül 1868-ban fogadta el az országgyűlés (XLIV tc.). Preambulumában, Deák Ferenc javaslatának megfelelően, megfogalmazták a magyar politikai nemzet eszméjét, amely szerint „az ország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja.” A törvény messzemenő jogokat biztosított a nemzetiségek nyelveinek a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban és az egyházi életben, de nem szerepelt többé alkotmányos törvényként.⁵

Végkövetkeztetésként megállapítható, hogy Eötvös József liberális felfogása a törvény elfogadott formájában bizonyos mértékig háttérbe szorult. Ennek ellenére a törvény az európai jogalkotás jelentős művének tekinthető, amelynek alapelvei a személyeket illető egyéni jogok liberális felfogásában gyökereznek. A magyar nemzetállam

keretében biztosította a nemzetiségek tagjainak egyéni jogait. Meg kell említenünk, hogy a nemzetiségek jogait ebben az időben Európában csupán Svájcban és Ausztriában biztosította törvény. Ennek ellenére az ország nemzetiségei ezzel a törvénnyel nem voltak megelégedve. Kifogásolták, hogy csak az egyes egyéneknek, és nem a nemzetiségeknek biztosítottak jogokat, hogy a nemzetiségeket nem ismerték el egyenjogú országos nemzetekként és hogy a törvényből hiányzik a kollektív jogok minden formája.⁶

A korszak magyar politikusi és a nemzetiségi politikusok álláspontja között áthidalhatatlan ellentmondás feszült. A magyar politikusok a nyugat-európai francia példa alapján a magyar nemzetállam megvalósítására törekedtek, amelyben a kor liberalizmusának megfelelően csak az egyéneknek lehettek jogai, a kollektív jogokat pedig a középkor és a rendi állam maradványainak tekintették. Ezzel szemben a nemzetiségek politikai jogalanyként akarták elismertetni magukat. A magyar nemzeti ideológia azonosította a nemzetet az állammal, az állampolgárok összességével, nem biztosította a nemzetiségek számára az önrendelkezés jogát, kollektív jogokat, politikai intézmények létrehozásának jogát és területi autonómiát. A nemzetiségek törekvéseit az állam területi integritása ellen irányuló tevékenységnek tekintette.

Ez az ellentét a következő évtizedekben, amikor a politikai élet liberális elvei Magyarországon mindinkább háttérbe szorultak és az egységes nemzetállam mindenhatósága előtérbe került, még jobban elmélyült. A helyi hatóságok nem minden esetben tartották tiszteletben a nemzetiségek jogait és a nemzetiségi törvény több paragrafusát a valóságban nem hajtották végre.

1869-ben a románok két pártot alapítottak: a Magyarországi és az Erdélyi Román Nemzeti Pártot. A történelmi Erdély területén a választójog a románok számára különösen hátrányos volt. Ezért az Erdélyi Román Nemzeti Párt a passzivitás politikai taktikáját választotta és nem vett részt az országgyűlési választásokon. A Magyarországi Román Nemzeti Párt aktívan részt vett a politikai életben, és 1869-ben a jobb választási feltételeknek köszönhetően 25 képviselőt választott az országgyűlésbe, akik Deák Ferenc liberális pártját támogatták.

1881-ben a két párt egyesült és létrejött az egységes Román Nemzeti Párt, amely a következőket követelte:

- Erdély autonómiájának helyreállítása,
- a román nyelv használatának joga a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban,
- román hivatalnokok alkalmazása a románok által lakott területeken,
- általános választójog,
- állami támogatás a román iskolák és kulturális intézmények számára.

A párt kijelentette, hogy Erdély unióját Magyarországgal a teljes összeolvadás formájában nem tudja elfogadni, hajlandó azonban egy olyan uniót elismerni, amelyben Erdély számára Horvátországhoz hasonlóan bizonyos autonómiát biztosítanak.⁷

Az osztrák-magyar kiegyezés után a szászok még megőrizték a középkorból származó autonómiájukat. Saját német nyelvű közigazgatással és törvényalkotással, fejlett német nyelvű iskolarendszerrel, önálló evangélikus egyházzal és jelentős nemzeti tulajdonnal rendelkeztek. A szász önkormányzatot a Szász Univerzitás testesítette meg és élén a szász ispán állott.

A szászok az új államrendhez való viszonyukban két pártra oszlottak. Az „öreg szászok”, akik a hivatalnokokat és az egyházi vezetőket képviselték, a dualizmust csak időszakos képződménynek tekintették és felléptek a szász területi autonómia fenntartásáért. Az „ifjú szászok”, akik a kispolgárságot és a kézműveseket tömörítették, szimpátiával tekintettek a liberális Magyarországra. A Szász Univerzitást a jelenkor követelményeinek nem megfelelő képződménynek tekintették, és a szabad községek szabad államban jelszavával a közigazgatási egységek nagyobb autonómiájáért léptek fel. A két frakció azonban egységes volt abban, hogy a nemzetiségi törvényt meg kell változtatni, mivel az a magyar nyelvnek államnyelvként való kezelésében a helyes mértéket meghaladja.⁸ Az 1872. évi medgyesi szász gyűlésen a szászok tudomásul vették a dualizmust, de felléptek a területi autonómia fenntartása mellett.

A magyar kormány azonban a szászok területi autonómiáját a magyar nemzetállam elveivel és a polgári liberalizmussal össze nem

egyeztethetőnek tekintette. 1876-ban az országgyűlés elé terjesztették a Királyföldről és a Szász Univerzitásról szóló törvényjavaslatot. A törvény elfogadásával megszűnt a Királyföld önkormányzata. A Szász Univerzitás politikai és közigazgatási jogosítványait megszüntették és olyan testületté, lényegében egy hatalmas alapítvánnyá változtatták, amely javai és a szász iskolarendszer kérdéseiben illetékes volt. A szász ispán hivatali jogosítványai Szeben vármegye főispánjára mint az állam képviselőjére szálltak át.(XII. tc.)⁹ Az 1876-ban alapított Szász Néppárt ellenzéki politikát és a magyar pártoktól való távolságtartást javasolt a szász képviselőknek.

1875-ben a magyar kormányok szakítottak azzal a liberális nemzetiségpolitikával, amelyet Eötvös József, Deák Ferenc és Mocsáry Lajos neve fémjelzett. A nemzetiségek nyelveit mindinkább hátrányos helyzetbe kényszerítették és a magyar nyelv használatát a nemzetiségi törvényben előírtnál jobban kiterjesztették. A nemzetiségek egyesülési jogát mindinkább a kulturális életre korlátozták. 1879-ben az országgyűlés elfogadta a népiskolákról szóló törvényt (XVIII. t. c.) amely a magyar nyelv oktatását minden népiskolában olyan óraszámban írta elő, hogy a tanulók a magyar nyelvet szóban és írásban elsajátítsák.¹⁰ 1883-ban hasonló törvényt fogadtak el a középiskolák részére is (XXX. tc.).¹¹ A nemzetiségek politikusai tiltakoztak és azzal érveltek, hogy az iskolatörvények megsértik a nemzetiségi egyházak, valamint az iskolák önkormányzatáról szóló törvényeket. 1897 februárjában az országgyűlés elfogadta a helységnevtörvényt (IV. tc.) , amelynek 1. paragrafusa elrendelte, hogy minden községnek egyetlen neve, azaz csupán magyar neve legyen.¹² A románok és a szászok a törvényt nemzetiségi jogaik elleni merényletnek tekintették. Azzal érveltek, hogy a helységnevek az anyanyelv részét képezik. Az 1907-ben elfogadott „Lex Apponyi” (XXVII. tc.) előírta: a nem magyar nyelven oktató elemi iskolákban a magyar nyelvet olyan terjedelemben kell tanítani, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a IV. osztály elvégzése után gondolatait az ország nyelvén szóban és írásban érthetően ki tudja fejezni (19. paragrafus). A törvény a nemzetiségek iskoláit az állam felügyelete alá helyezte és ezt a rendelkezést összekötötte a tanítók fizetésemelésével. Ha azonban az állam egy község tanítóinak fizeté-

séhez legalább 200 koronával járult hozzá, akkor a tanítót az Oktatásügyi Minisztérium nevezte ki.¹³

Ezek az intézkedések azt bizonyítják, hogy a magyar politikusok legfontosabb célja a magyar nemzetállam felépítése volt. A magyar politikusok nem ismerték fel, hogy éppen ezáltal veszélyeztetik az állam területi épségét. Hiába emelték fel szavukat a politika ellen egyes magyar képviselők, mint Mocsáry Lajos, aki az Eötvös és Deák generáció liberális felfogását következetesen képviselte, vagy a 20. század elején a polgári radikalizmus képviselője Jászi Oszkár, aki a nemzetiségi kérdést a demonstráció „archimedeszi pontjának” nevezte és a magyar állami élet alapkérdésének tekintette.

Időközben kikristályosodott a román nemzeti mozgalomban a román nép egységének eszméje. 1882-ben Bukarestben Erdélyből származó román diákok megalapították a Kárpát Egyesületet, amely nyíltan irredenta propagandát folytatott és a Magyarországon élő románokat felkelésre szólította fel. Az 1884-ben a Nagyszebenben életre hívott Tribuna című újság, melynek élén, Ioan Slavici román író állott, a románok kulturális és nyelvi egységének eszméjét hirdette és nacionalista ideológiát terjesztett. Sőt a magyar állam felbomlásának szükségességéről írt, amelyet az erdélyi románok számára az egyetlen járható útnak tartott.¹⁴ Az 1891-ben Bukarestben alapított Liga Culturală nemzetközi propagandát folytatott annak érdekében, hogy felhívja a közvélemény figyelmét a románokat ért jogsérelmekre. A román kormányok tartózkodtak a román nemzeti mozgalom nyílt támogatásától vagy csak mérsékelten támogatták azt, tekintettel arra, hogy Románia 1883-ban szerződést kötött a Hármasszövetséggel.

A magyar hatóságok a román nemzeti mozgalom egyes képviselői ellen sajtópereket indítottak. Ekképp Ioan Slaviciot 1888-ban egy évi börtönre ítélték.

1892-ben a román politikusok egy Memorandumot állítottak össze, amelyben a román nemzetiséget ért sérelmeket foglalták össze. A dokumentumot kettős ellenzéki taktika jellemezte: egyrészt megkérdőjelezték a dualizmus berendezkedésének létalapját és visszautasították Erdély autonómiájának megszüntetését, a magyar politikai nemzet fogalmát pedig a nem magyar népek léte ellen irányuló merényletnek

tekintették, másrészt számon kérték a nemzetiségi törvény végrehajtását. A dokumentumot egy küldöttség Ion Rațiuval az élen Bécsbe vitte és át akarta nyújtani az uralkodónak. Ferenc József nem fogadta a küldöttséget, a Memorandumot pedig felnyitatlanul a magyar kormánynak továbbították, amely azt postán visszaküldte feladójának, Ion Rațiunak. Mivel a Memorandumot több nyelvre lefordították, kinyomtatták és terjesztették, a magyar hatóságok sajtópert indítottak a szerzők ellen és Kolozsváron két hónaptól öt évig terjedő fogságra ítélték őket, majd egy év múlva megkegyelmeztek nekik.¹⁵

Ezidő alatt a szászok a magyar kormánnyal való kompromisszum lehetőségeit keresték. Arra a meggyőződésre jutottak, hogy a szász politika alapvető feladata a gazdasági és kulturális fejlődés elősegítése, mert csak ezáltal látták biztosítva nemzeti létük fenntartását és megerősítését. E politikai irányzatot az úgynevezett „fekete szászok” képviselték.

1890. június 17-én a nagyszebeni szász gyűlésen a szászok politikai programját megváltoztatták. A gyűlés elfogadta a dualizmust, sőt a magyar állameszmét is, a nemzetiségi törvényben előírtakat pedig a szükséges minimumnak tekintette, kinyilvánította a szászok igényét az állami életben való részvételre és új gazdasági programot dolgozott ki.¹⁶ Az új program alapján a szász képviselők beléptek a kormánypártba. Ezzel szemben az úgynevezett „zöld szászok” foglaltak állást, akik arra törekedtek, hogy kapcsolatokat építsenek ki Magyarország más német népcsoportjaival és a Német Birodalommal. A mértékadó a szász politikában azonban a „feketék” irányzata volt. Az állam és a szász polgárság között közös érdekek alakultak ki. A kormány méltányolta a szászok együttműködési készségét és a velük szembeni hivatalos politika mértéktartó és engedékeny volt. A szász egyház állami támogatását rendszeresen átutalták és öt szász gimnáziumot állami segítséggel átépítettek.

1895 augusztusában a román politikusok a szlovákokkal és a szerbekkel együtt nemzetiségi kongresszuson vettek részt. A kongresszus nyilatkozata kinyilvánította, hogy a nem magyar nemzetiségek az állam területi integritását tiszteletben tartják, de a magyar állam-eszmét elfogadni nem tudják, és a központosított állam felszámolását,

a nemzetiségek önrendelkezési jogának érvényesítését javasolták az etnikai kritériumok alapján kialakított vármegyék keretében.¹⁷

Bánffy Dezső miniszterelnök nem volt hajlandó a nemzetiségi kongresszus javaslatairól tárgyalni és kijelentette: „A magyar állam jogi alapja a dualizmus, amely a föderalizmussal nem egyeztethető össze. A dualizmus fenntartása azonnal lehetetlenné válna, ha az egységes és oszthatatlan Magyarország eszméjét feladnánk és ha a nemzetiségek politikai egyéniségét elismernénk.”¹⁸

Az a tény, hogy az uralkodó a románok küldöttségét nem fogadta, a Memorandumot nem vette át és a nemzetiségek kérdését Magyarország belügyének tekintette, valamint a Bánffy kormány magatartása meggyőzte a román politikusokat arról, hogy politikájuk hagyományos útjai nem járhatóak. 1905 januárjában a Román Nemzeti Párt módosította programját, és Erdély autonómiája helyett a románok politikai egyéniségként, államalkotó népként való elismerését követelte.¹⁹ Az I. világháború előtt Tisza István miniszterelnök és a román politikusok között hosszas tárgyalások folytak. A siker azonban az alapvetően eltérő álláspontok miatt meghiúsult.

Végkövetkeztetésként megállapítható: A magyar államnak sikerült a szászokat a dualizmus politikai életébe integrálni. A magyar kormány támogatták a nemzetiségek egyházi és kulturális intézményeit, megtűrték képviselőiket az államigazgatás alsó és középső szintjén, megengedték, hogy sajátosságaikat a magyar állami életben érvényesítsék, ha - miként az erdélyi szászok - a magyar államalakulatba beilleszkedtek. Ezzel szemben nem sikerült kompromisszumra jutniuk azokkal a nemzetiségekkel, amelyek a magyar nemzetállameszmét nem fogadták el. Mindkét Magyarországon élő nemzetiség meg tudta azonban őrizni identitását. Mind a szászok mind a románok gazdasági, kulturális intézményekkel, saját iskolarendszerrel, autonóm egyházakkal rendelkeztek és anyanyelvüket Erdély több vármegyéjében hivatalosan is használhatták. A magyar kormánypolitika nacionalista vonásai ellenére a Monarchia és ezen belül Magyarország jogrendszere határok között tartotta a nacionalizmust és bizonyos védelmet nyújtott a nemzetiségeknek a nacionalista túlkapások ellen.

Ha e helyzetet a későbbi és mai állapottal összevetjük, nyilvánvalóvá válik az a tény, hogy a nacionalizmus valóban pusztító hatását csak diktatúrában tudja kifejezni. Ezzel magyarázható az, hogy az erdélyi századok, akik 800 éven át nem hagyták el Erdély területét, a román kommunista diktatúra idején kivándorlásra kényszerültek és a mai Erdélyből csaknem egészen eltűntek.

Miután Erdélyt az 1920. évi trianoni békeszerződés Romániának ítélte, a nemzetiségek és kisebbségek problémái ugyanazok maradtak, csak éppen ellenkező előjellel. Az a nemzeti állam, amely kisebbségei ellen asszimilációs politikát folytatott most Románia volt. Az ellentét a nemzetállam és a nemzetiségek azon követelése között, hogy államalkotó közösségként és politikai jogalanyként elismerjék őket, máig fennáll.

Az 1991-ben elfogadott román alkotmány 1. cikkelyében Romániát nemzetállamként határozta meg. Eszerint „Románia szuverén, független egységes és oszthatatlan nemzetállam”. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség 1992. október 25-én kiadott nyilatkozata a nemzetiségi kérdésről megállapítja: „A romániai magyarság politikai alanyként államalkotó tényező, s mint ilyen a román nemzet egyenjogú társa.”²⁰

A romániai magyarság napjainkban ugyanazt követeli, amit száz évvel ezelőtt a románok Magyarországon követeltek. A két álláspont nem összeegyeztethető. A nemzetállam hagyományos eszméjének fenntartása további konfliktusokhoz vezethet. E helyzetből az egyetlen kiút a nemzetiségek és kisebbségek politikai jogalanyiségének és kollektív jogainak elismerése. Az államot nem a kisebbségek ellenében, hanem a különböző etnikai csoportok létére is alapozva kell felépíteni. Nemcsak egyetlen nemzetet, hanem valamennyi etnikai közösséget, nemzetiségét és kisebbségét, mindenekelett pedig saját polgárait kell képviselnie. Csak ekképp nyílik lehetőség arra, hogy a nemzetiségi konfliktusokat a jövőben elkerülhetőek legyenek.

Szakirodalom

- Daicoviciu, Constantin / Chereșeșiu, Victor: Erdély története. I-II. Bukarest 1964.
Desăvârșirea unificării statului național român. Red. M. Constantinescu - Șt. Pascu. București 1966.
Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1900-1918. Red. von Péter Hanák. Budapest 1966.

- Die Siebenbürger Sachsen in den Jahren 1848-1918. Red. von Carl Göllner. Siebenbürgisches Archiv. 22. Köln-Wien 1988.
- Erdély története II. Főszerk. Köpeczi Béla, Szerk. Makkai László, Szász Zoltán. III. Főszerk. Köpeczi Béla, Szerk. Szász Zoltán. Bp. 1986.
- Franzel, Emil: Der Donauraum im Zeitalter des Nationalitätenprinzips. München 1958.
- Geschichte der der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens. I. Red. von Carl Göllner. Bukarest, 1972.
- Giurescu, Constantin C.: Transilvania în istoria poporului român. București 1967.
- Gumplovitz, Ludwig: Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn. Innsbruck 1879.
- Hanák Péter: A magyar nacionalizmus néhány problémája a századforduló idején. Történelmi Szemle 1960. 2-3.
- Horváth Zoltán: A nacionalizmus kifejlődése és a nemzetiségi kérdés alakulása a dualista Magyarország utolsó évtizedeiben. Századok 1961. 2-3.
- Iorga, Nicolae: Istoria românilor din Ardeal și Ungaria. București 1989.
- Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Bp. 1912.
- Kann, A.: Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918. I-II. Graz-Köln 1964.
- Katus László: A nem magyar népek nacionalizmusának jellemvonásai és szerepe a soknemzetiségű Magyarországon. Történelmi Szemle 1960. 2-3.
- Kemény G. Gábor: A magyar nemzetiségi kérdés története. I. A nemzetiségi kérdés a törvények és a tervezetek tükrében 1790-1918. Bp. 1947.
- Kemény G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I-IV. Bp. 1952-1966.
- Kemény G. Gábor: Mocsáry Lajos. Bukarest 1972.
- Láng Lajos: A nemzetiségek Magyarországon és Ausztriában. Bp. 1986.
- Macartney, C. A.: The Habsburg Empire 1790-1918. London 1971.
- Magyarok és románok. Történelmi tanulmányok. Bp. 1966.
- Magyarország története 1848-1890. III. Főszerk. Kovács Endre, Szerk. Katus László, Bp. 1979.
- Magyarország története 1890-1918. I-II. Főszerk. Hanák Péter, Szerk. Mucsi Ferenc. Bp. 1983.
- Polverejan, S. / Cordos, N. : Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897). Cluj 1973.
- Rácz Lajos: Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben. Bp. 1992.
- Teutsch, Friedrich: Die Siebenbürger Sachsen in den letzten fünfzig Jahren 1968-1919. Hermannstadt 1926.
- The Nationality Problem in the Habsburg Monarchy in the Nineteenth Century. A Critical Appraisal. Austrian History Yearbook. vol. III. Part I-III. 1967.
- Tóth Zoltán: A nemzetiségi kérdés a dualizmus évtizedeiben (1867-1900). Századok 1956. 3.
- Wagner, Ernst: Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191-1975. Köln-Wien 1976.

- Wandruszka, Adam / Urbanowitsch, Peter: Die Habsburgermonarchie 1848-1918. III. Die Völker des Reiches. Wien 1979.
- Zach, Krista: Fürst, Landtag und Stände. Die verfassungsrechtliche Frage in Siebenbürgen im 16. und 17. Jahrhundert. Ungarn Jahrbuch 11., 1980/81.

Jegyzetek

1. A törvényt ld.: Magyar Törvénytár - Corpus Juris Hungarici. Szerk.: Dr. Márkus Dezső. Bp. 1896. (A következőkben Corpus Juris Hungarici), 1836-1868 köt., 486-489; Ernst Wagner (Hrsg.), Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191-1975. Köln-Wien, 1976. (A következőkben Wagner), 224-225.
2. Erdély története III. Főszerk.: Köpeczi Béla, Szerk.: Szász Zoltán. Bp. 1986 (A következőkben Erdély története), 1575.
3. Kemény G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. (A következőkben Kemény G. Gábor) I. 5-9.
4. i. m. 49-52, Magyarország története 1848-1890. III. Főszerk.: Kovács Endre, Szerk.: Katus László. Bp. 1979. (A következőkben Magyarország története.) II. 808-809.
5. A törvényt ld.: Corpus Juris Hungarici. 1836-1868 köt. 490-495; L. Korodi: Ungarische Rhapsodien. München 1905. 72-75; Kemény G. Gábor, I. 162-167; Wagner, 226.
6. Magyarország története. II. 811-812.
7. i. m. II. 1381.
8. Ld.: Nationalprogramm des 1. Sachsentages in Mediasch 1872. Artikel 5. Wagner, 236-237; Die Siebenbürger Sachsen in den Jahren 1848-1918. Red. von Carl Göllner. Siebenbürgisches Archiv 22. Köln-Wien 1988. (A következőkben Die Siebenbürger Sachsen). 152-153.
9. Die Siebenbürger Sachsen, 162-163; Erdély története, 1643; A törvényt ld.: Corpus Juris Hungarici, 1875-1876 köt. 342-345; Kemény G. Gábor, 523-529; Wagner, 240-242.
10. A törvényt ld.: Corpus Juris Hungarici, 1879-1880 köt. 85-87; Kemény G. Gábor, I. 620-621.
11. A törvényt ld.: Corpus Juris Hungarici 1882-1883 köt. 265-283.
12. A törvényt ld.: Corpus Juris Hungarici 1898 köt. 19-21; Wagner, 245-247.
13. A törvényt ld.: Corpus Juris Hungarici 1907. köt. 370-394; Wagner: 247-256.
14. Erdély története, 1656.
15. Ld.: S. Polverejan, N. Cordoş: Mişcarea memorandistă în documente (1885-1897). Cluj 1973; Erdély története 1655-1664; N. Iorga: Istoria românilor din Ardeal și Ungaria. București 1989. 508-510.
16. Ld.: Das Volksprogramm des 2. Sachsentages in Hermannstadt, 1890; Wagner: 242-245.
17. A Nyilatkozat szövegét ld.: Kemény G. Gábor, II. 379-381.
18. Ld.: Kemény G. Gábor, II. 383.
19. i. m. IV. 534-536.
20. Az RMDSZ nyilatkozata a nemzetiségi kérdésről. Kolozsvár, 1992. október 25. Schlett István, Kisebbségnezőben. Budapest 1993. 191.